

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

Στη σημερινή εποχή που λόγω των συνθηκών καταστροφικής κρίσης έχει αναζωπυρωθεί το ζήτημα της εφαρμογής των νόμων τόσο εθνικά όσο και παγκόσμια, θα ήταν χρήσιμη μια ανάλυση της έννοιας ή του πνεύματος του νόμου, που αρχικά μπορεί να φαίνεται θεωρητική, αλλά είναι θεμελιώδους σημασίας, γιατί από

την ανθρώπινη κατανόηση είναι που ξεκινάνε όλα τα εγχειρήματα βελτίωσης στην ανθρώπινη ζωή. Οι στρεβλώσεις είναι αυτά στα οποία οι άνθρωποι λόγω αδράνειας ή άγνοιας ή ιδιοτέλειας επιτρέπουν να υπάρχουν και να ελέγχουν το σύνολο της ζωής τους.

Μέχρι σήμερα η κυρίαρχη αντίληψη για τον νόμο είναι ότι ο νόμος επιβάλλει μέσω τιμωρίας ή διαφόρων ρυθμίσεων την τήρηση της αναγκαίας για την ύπαρξη κοινωνίας τάξης. Θα σταθούμε στο στοιχείο της επιβολής και θα παραμερίσουμε το πλήθος των άλλων στοιχείων που σχετίζονται με τον νόμο.

Νόμος και Δικαιοσύνη

Η δικαιοσύνη ως ιδεατό παίζει μικρότερο ρόλο και επιπλέον είναι τελείως εξαφανισμένη από το διεθνές προσκήνιο όπου η δύναμη παίζει τον κυρίαρχο ρόλο. Ο υπαρκτός νόμος και η δικαιοσύνη δεν συμπίπτουν κατ' ανάγκην. Ουσιαστικά το είδος του νόμου, το περιεχόμενό του, εξαρτάται από την κυριαρχούσα δύναμη που τον επιβάλλει ή από τις υπάρχουσες ισορροπίες παράγοντας των οποίων είναι και η δυνατότητα της κοινωνίας για ανταπόκριση ή αντίθεση της συνείδησής της προς αυτόν. Αν ο νόμος ευνοεί ομάδες ή άτομα ισχυρά ενάντια στο κοινό καλό (το οποίο βέβαια προσδιορίζεται τρομερά δύσκολα, και βέβαια δεν

έχει σχέση απλώς με μια κοινή συμφωνία), τότε έχουμε ως νόμο το κοινώς αποκαλούμενο «δίκαιο του ισχυρού», πράγμα όμως που θα μπορούσε υπό όρους να ισχύει και στη λειτουργία μιας ισχυρής πλειονότητας απέναντι σε μειονότητες ή ακόμη και εκ μέρους της κοινωνίας απέναντι στο φυσικό περιβάλλον. Όπου λειτουργεί η δύναμη ανεξάρτητα από το ιδανικό της δικαιοσύνης έχουμε το δίκαιο του ισχυρού. Δηλαδή, σε τελική ανάλυση, ο υπαρκτός νόμος λειτουργεί με διακύμανση ανάμεσα στη δύναμη και τη δικαιοσύνη και μπορεί να είναι τόσο έκφραση της ωμής δύναμης όσο και της δικαιοσύνης. Ωστόσο, από άποψη τεχνική, ο νόμος ως προερχόμενος από το κράτος ή από μια υπέρτερη διοικητική αρχή, ανεξαρτήτως συγκεκριμένης προέλευσης και ηθικού χαρακτήρα, εφαρμόζεται μέσω δυναμικής επιβολής και αυτό είναι το κεντρικό σημείο στο οποίο θα σταθούμε.

Οι δυτικές κοινωνίες είχαν φθάσει μετά από ορισμένα ιστορικά ορόσημα όπως τη Μάγκνα Κάρτα και τη Γαλλική Επανάσταση, αλλά και μετά από την εμπειρία των δύο παγκόσμιων πολέμων του 20ού αιώνα, στη θεωρητική αποδοχή ορισμένων αρχών του κοινού καλού όπως είναι η διάκριση των εξουσιών που διασφαλίζει τη δημοκρατία, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια που διασφαλίζει την αξία του υποκειμένου κ.ά. Το πρόβλημα όμως που αναδύθηκε ακόμη και στις θεσμικά προχωρημένες δυτικές κοινωνίες είναι ότι υπάρχει διάσταση μεταξύ θεωρίας, συγκεκριμένων νόμων και πράξης κι ότι κάθε διάσταση, ακόμη και αυτή που εκφράζεται άδικα εκ μέρους του μέσου πολίτη απέναντι στον νόμο, καταλήγει αναπόφευκτα στην τελική επιβολή του δικαίου του ισχυρού, έστω σε μήκος χρόνου, και απομακρύνεται από τη δικαιοσύνη.

Επομένως, είναι απόλυτα αναγκαία η κατανόηση της φύσης του νόμου εκ μέρους του μέσου πολίτη και η σχέση της με τη δικαιοσύνη και την ισχύ, που ως επακόλουθο θα έχει την κατανόηση της ευθύνης του τόσο για το τι νόμοι θεμελιώνονται στην κοινωνία αλλά και για το αν εφαρμόζονται.

Η εθελουσιότητα ενάντια στην επιβολή του νόμου

Η μέχρι σήμερα αντίληψη ότι ο νόμος είναι κάτι που επιβάλλεται μπορεί να φαίνεται αυτονόητη και αναγκαία, ωστόσο είναι

απαραίτητο να αλλάξει, όχι βέβαια υπό την έννοια της εγκατάλειψης του νόμου και μιας αφελούς προσδοκίας ότι η τήρηση της δικαιοσύνης μπορεί να επαφθεί στους ανθρώπους ως πολίτες ή ιδιώτες, αλλά υπό την έννοια ότι οι ίδιοι οι άνθρωποι πρέπει να προσπαθήσουν ενεργητικά και αυτοβούλως να ενσωματώσουν την έννοια της δικαιοσύνης στην αντίληψή τους, ώστε η αναγκαστικότητα του νόμου να πάψει να είναι το κυρίαρχο στοιχείο του αλλά και να μπορέσουν να αναδυθούν και άλλα στοιχεία απροσδόκητα από αυτόν.

Εδώ πρέπει να κάνουμε μια απόλυτα αναγκαία διευκρίνιση. Η εθελουσιότητα αυτή δεν σημαίνει παθητική αποδοχή του όποιου θεσπισμένου νόμου, αλλά μια τέτοια ενσωμάτωση της έννοιας της δικαιοσύνης πέραν της ατομικής και συλλογικής ιδιοτέλειας, που θα επηρεάζει αναπόφευκτα τόσο τη θεσμοθέτηση συγκεκριμένων νόμων όσο και την αναγκαιότητα της εφαρμογής επιβολής. Αυτό θα συμβαίνει επειδή το είδος των νόμων και το περιεχόμενό τους δεν μπορεί να είναι ενάντια στην αποδεκτή από την κοινωνία έννοια της δικαιοσύνης, και σε τέτοια περίπτωση δεν μπορεί να εφαρμοστεί παρά μόνον με υπερβολική χρήση της επιβολής, που όμως με τη σειρά της αποτελεί παράγοντα ανατροπής του.

Στην πραγματικότητα ο νόμος ως έκφραση δημοκρατίας προϋποθέτει ένα πρότυπο συνείδησης ανθρώπου το οποίο να μπορεί να εγγυηθεί την ατομική και κοινωνική ασφάλεια και συνοχή σαν θεμέλιο και κατόπιν την ευημερία παντός είδους. Όμως ανάμεσα σε αυτό το πρότυπο και στην υπαρκτή κοινωνική συνείδηση υπάρχει ένα χάσμα, συχνά τεράστιο. Η εθελουσιότητα ως βήμα προσέγγισης προς το πρότυπο αυτό θα κάλυπτε το χάσμα. Η συνείδηση σε καμμία περίπτωση δεν μπορεί να παρακαμφθεί, ακόμη και από εκείνους που την απαξιώνουν, και επάνω σε αυτή την αλήθεια στηρίζεται και η προπαγάνδα, η διαφήμιση και κάθε σύστημα πειθούς. Ακόμη και η πρόκληση φόβου απευθύνεται στην ανθρώπινη συνείδηση. Δηλαδή τόσο ο ορθός όσο και ο μη ορθός τρόπος πειθούς ή επιβολής στηρίζονται στην ύπαρξη της συνείδησης. Ακόμη και τα κοινωνικά αιτήματα παντός είδους πηγάζουν από αυτήν κι επομένως πρέπει να της δοθεί η απαιτούμενη

προσοχή. **Επομένως, αντί η συνείδηση να είναι απλώς μία ποσότητα κοινωνικής δύναμης προς χειρισμό μέσω των επιθυμιών και των φόβων που τη διακατέχουν, θα έπρεπε να γίνει ενεργητικός παράγοντας ελέγχου,** πράγμα που όμως δεν μπορεί να γίνει αν τα πρότυπά της είναι ατομιστικά και επομένως ανταγωνιστικά, γιατί τότε αναπόφευκτα θα γίνεται αντικείμενο χειρισμού παρά την φαινομενική κινητικότητά της. Το γιατί θα απαιτούσε μια άλλη ανάλυση που θα εστιαζόταν κυρίως στη σχέση της ατομικότητας και του ανταγωνισμού (επειδή συνήθως η ατομικότητα προσδιορίζεται βάσει του ανταγωνισμού προς τα άλλα εγώ) και στο αν είναι δυνατόν η ατομικότητα να υπάρξει σε συμφωνία με άλλους και σε ειρήνη, οπότε θα προέκυπταν με τη σειρά τους προς διερεύνηση και τα θέματα του ποια είναι η φύση της συνύπαρξης και της ειρήνης που επιτρέπουν την ύπαρξη της ατομικότητας, καθώς και της διαφοροποίησης μέσα στη συλλογικότητα. Αυτό είναι ένα απόλυτα καίριο και διαχρονικό ζήτημα που προχειρώς το επιλύει ο άνθρωπος επιλέγοντας τον ανταγωνισμό ως σύμβολο της εξατομίκευσής του, ποθώντας όμως ταυτόχρονα την ειρήνη για ασφάλεια μέσα σε ένα φαύλο κύκλο αντίφασης.

Επομένως φθάνουμε σε ένα αδιέξοδο σημείο όπου ο άνθρωπος πρέπει να κατανοήσει πια μια και καλή ότι η φαντασιακή εργαλειακότητα των θεσμών (γιατί είναι φαντασιακή και όχι πραγματικά λειτουργική), δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά, γιατί απλώς σημαίνει πως ο άνθρωπος διατηρεί στο ακέραιο τον ανταγωνιστικό ατομισμό του, του οποίου όμως οι συνέπειές πλήττουν άμεσα τη δυνατότητα εφαρμογής των νόμων, και ταυτόχρονα τελείως παράλογα προσδοκά ότι ο νόμος θα μπορεί να λειτουργήσει μόνος του με αντίστροφο τρόπο υπέρ μιας ειρήνης που θα του δημιουργήσει ένα περιβάλλον ασφάλειας. Αυτό είναι ένας κύκλος πλήρους παραλογισμού, όπου η ειρήνη και η ασφάλεια καθίστανται δεκανίκια του ατομισμού, όμως αυτό ήδη υποκρύπτει τη διάχυτη επιθυμία για το δίκαιο του ισχυρού, έστω σε μικροκοινωνικό επίπεδο.

Γι' αυτό τον λόγο οι νόμοι και οι διάφορες ρυθμίσεις δεν

μπορούν να υποκαταστήσουν τη δική του συνείδηση, μια και αυτή αποτελεί το υποκειμενικό τμήμα των θεσμών. Οι θεσμοί δεν μπορούν να λειτουργήσουν χωρίς καθολικότητα, γιατί εκπροσωπούν ιδέες και αφορούν την κοινωνία. Η καλή ή κακή λειτουργία των θεσμών δεν μπορεί παρά να απεικονίζει τη συνείδηση της κοινωνίας και την ενεργητική της δυναμική και δεν τελείται ανεξάρτητα από αυτήν. Τα περιθώρια της όποιας εργαλειακότητας έχουν πια εξαντληθεί και δεν μπορεί πλέον ο νόμος να δρα αυτόματα για λογαριασμό του ανθρώπου και ταυτόχρονα ερήμην του. Βρίσκεται δηλαδή ο άνθρωπος σήμερα στο σταυροδρόμι όπου πρέπει λόγω του μεγάλου διακυβεύματος να αναλάβει την πρωτοβουλία του ξεκαθαρίσματος των στόχων του και των επιλογών του, μια και δεν μπορούν να εκπληρωθούν όλα όσα επιθυμεί χωρίς καταστροφή – αυτό το τελευταίο θέλει ιδιαίτερη προσοχή.

Η φύση της εθελουσιότητας

Επομένως, η τυχόν εθελουσιότητα θα πρέπει να κινηθεί σε ένα τέτοιο πλάνο χωρίς αυταπάτες. Αυτό που απαιτείται σήμερα είναι η θεμελιακή αλλαγή του ανθρώπου και της αντίληψης της ζωής έτσι ώστε να υπάρχει συλλογική εγγύηση ατομικής και κοινωνικής ασφάλειας και ευημερίας αλλά με καθολική ισχύ, δηλαδή για όλους, αλλιώς θα συνεχιστεί η κατάσταση του αλόγιστου και ανεξέλεγκτου ανταγωνισμού μέχρι την τελική καταστροφή. Η αδιαφορία για μια τέτοια καθολικότητα αναπόφευκτα οδηγεί διαμέσου ανταγωνισμού σε επικράτηση της ισχύος με τα προφανή σήμερα αποτελέσματα.

Αυτή η αλλαγή ατομικών και συλλογικών προτύπων θα ενσωματώσει κάποια στοιχεία του νόμου και η αναλαμβανόμενη ευθύνη θα αποκαλύψει το στοιχείο της βούλησης, γιατί βούληση σχετιζόμενη μόνον με το άτομο είναι απλώς επιθυμία και όχι αληθινή βούληση. Ομοίως και ο νόμος εκφράζοντας κατ' εξοχήν το στοιχείο της βούλησης απευθύνεται σε όλα τα άτομα, ακόμη και όταν εκφράζει επιθυμίες επικρατουσών κοινωνικών ομάδων ενάντια σε άλλες. Ο ολοκληρωτισμός είναι μια ισχυρή επιθυμία αποτελούσα κακέκτυπο της βούλησης, κρατάει δηλαδή την καθολικότητα ως επιβολή σε όλους, αλλά την δεσμεύει προς χάριν

της ατομικής ή συλλογικής επιθυμίας όπου η τυχόν συλλογικότητα στρέφεται ενάντια σε άλλες συλλογικότητες ή άτομα. Η διαφορά ανάμεσα στις επιθυμίες έγκειται στη δυναμική τους και την εμβέλεια επιρροής του υποκειμένου, όπου φαίνεται να υπάρχει το στοιχείο της καθολικότητας όταν υπάρχει μεγάλη ισχύς και εμβέλεια. Όμως η υποφώσκουσα λογική είναι όμοια με μόνη διαφορά την ποσότητα της δύναμης.

Μια τέτοια ενσωμάτωση της ευθύνης και της θέλησης, που σημειωτέον είναι αναγκαία αλληλένδετες, αποτρέπει κάθε επιβολή ενάντια στην καθολικότητα. Επιπλέον μειώνει και τη δύναμη της οργάνωσης, γιατί η οργάνωση επιτείνεται όπου υπάρχει επιβολή και τότε ως αποτελούσα ένα αντικειμενικό και άβιο σύστημα στρέφεται ενάντια στα υποκείμενα. Αυτή η ικανότητα της ευθύνης και της θέλησης για αποτροπή της υπερβολικής οργάνωσης ισχύει, επειδή οι αρχές αυτές ως ενδιάθετες αποτελούν σε κάθε περίπτωση ρυθμιστικές δυνάμεις, διαμορφώνοντας σκοπούς, στόχους, πρότυπα και τάσεις, και δεν είναι απλώς θεωρία.

Ένα σημείο άξιο προσοχής είναι το ότι η ενσωμάτωση της θέλησης και της ευθύνης καθόλου δεν σημαίνει παθητικότητα (όπως προείπαμε), όχι μόνον προς την όποια εξουσία, αλλά και προς την κοινωνία, όπου μια καλορυθμισμένη κοινωνική ζωή θα ικανοποιούσε κάθε επιθυμία και το άτομο θα χανόταν σε μια ομοιογένεια ή αντίθετα σε μια απόλυτη ιδιώτευση. Κανενός είδους παθητικότητα δεν μπορεί να είναι στοιχείο της θέλησης και της ευθύνης.

Ξαναγυρνώντας στο ζήτημα της οργάνωσης, θα μπορούσαμε να κάνουμε μια διάκριση ανάμεσα στην εσωτερική τάξη και την οργάνωση. Η τάξη και η οργάνωση δεν είναι στον ίδιο βαθμό αναγκαίες, δηλαδή η τάξη μπορεί να αποτελεί ένα στοιχείο εσωτερικότητας που αφορά την εναρμόνιση του ανθρώπου με το σύνολο (όπου παίζει κυρίαρχο ρόλο η ευθύνη), δηλαδή ενδιάθετη τάξη, ενώ η οργάνωση το εξωτερικό σύστημα διασφάλισης των στόχων. Όταν η οργάνωση διογκώνεται, αυτό σημαίνει ότι υπάρχει ολοκληρωτισμός είτε από επικρατούσες κοινωνικές δυνάμεις που τείνουν να επιβληθούν ενάντια σε άλλες μέσω της υπερβολικής

οργάνωσης είτε από την ίδια την κοινωνία όταν αυτοκαταστρέφεται και προσπαθεί να συντηρηθεί με την οργάνωση. Για παράδειγμα ο στρατός έχει υπερβολική οργάνωση, γιατί αντιμετωπίζει έσχατους κινδύνους.

Σε τελευταία ανάλυση το νόημα του νόμου δεν είναι παρά μια βούληση συνοχής και ύπαρξης του ατόμου και της κοινωνίας και αυτό άσχετα από το ποια χρήση του κάνουν οι άνθρωποι. Η συνοχή μπορεί να βασίζεται ή σε μια συνεκτική οργάνωση βίαια επιβεβλημένη αλλά με το άτομο αποϋποκειμενικοποιημένο ή σε μια ενδιάθετη κοινωνικότητα η οποία, αν υπάρξει, μπορεί να έχει απρόβλεπτες συνέπειες, γιατί θα αποτελούσε μια ολωσδιόλου διαφορετική κατεύθυνση σκοπών και επιλογών. Η δυναμική των κοινωνικών αλλά και των ατομικών τριβών θα μειωνόταν και αυτό θα απελευθέρωνε και άλλες προοπτικές των ανθρώπων πέρα και έξω από τις γνωστές ανάγκες και επιθυμίες.

Αυτή η βούληση συνοχής φαίνεται και από το ότι ο ίδιος ο άνθρωπος έχει μια βούληση ύπαρξης και ανάπτυξης σε μια κοινωνία, αναμειγμένη όμως με διάφορα ψυχολογικά φαινόμενα όπως τον φόβο και την υπεροχή, τα οποία ταυτόχρονα καταστρέφουν αυτή την συνοχή και γι'αυτό ενισχύουν την οργάνωση προς υποκατάσταση της απολεσθείσας συνοχής. Τελικά ακόμη και η υποτιθέμενη και (πρόσκαιρη) ελευθερία στη δύση εμπεριείχε τα στοιχεία μιας αυστηρής οργάνωσης της καθημερινότητας με άξονα το χρήμα και ορισμένα πρότυπα επιτυχίας που απορρόφησαν ολόκληρη την ανθρώπινη δυναμική μονοδιάστατα χωρίς όμως πραγματική ενίσχυση του υποκειμένου αλλά αντίθετα τη διάχυσή του – παρά τις περί του αντιθέτου διακηρύξεις.

Βέβαια το θέμα θα απαιτούσε ενασχόληση σε βάθος, γιατί δεν είναι απλό. Όμως με λίγα λόγια αναφερόμαστε σε πιθανές προοπτικές πέρα από τα κοινωνικά και οικονομικά συστήματα που αναγκαστικά περιέχουν επιβολή και στις οποίες νέες προοπτικές το σύστημα υποτάσσεται στο έλλογο και υπεύθυνο υποκείμενο (και όχι σε κάθε επιθυμία και αντικοινωνικότητα) και όχι το αντίθετο. Φυσικά τέτοιες εξελίξεις απαιτούν μεγάλα χρονικά

διαστήματα για να αναπτυχθούν χωρίς αυταπάτες και αφέλειες και να ολοκληρωθούν, όμως κάθε έναρξη εγγυάται τη διαμόρφωση του μέλλοντος. Και γι' αυτό δεν αναφερόμαστε σε κοινωνική ή ατομική δράση για αντιμετώπιση των σημερινών προβλημάτων, αλλά για τα αληθινά θεμέλια του μέλλοντος. Εξάλλου τυχόν τέτοιες αλλαγές θα κατεύθυναν και ορθότερα την αντιμετώπιση του παρόντος, μια και δεν υπάρχει αλλαγή που να μην επιφέρει τα αποτελέσματά της.

Ιωάννα Μουτσοπούλου
Μέλος της ΜΚΟ Σόλων

Πρώτη δημοσίευση: 04/11/2013
Φωτογραφία: wikipaintings

Διαβάστε σχετικά : Νόμος: Φύλακας ή Θεσμικός ολοκληρωτισμός;